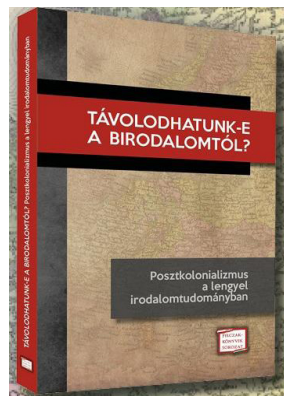

Közös múltunk árnyékában, avagy a lengyel posztkolonializmusról nem csak polonistáknak

Távolodhatunk-e a birodalomtól? Posztkolonializmus a lengyel irodalomtudományban.
Szerk.: Kocsis Adrienn – Pálfalvi Lajos. Budapest, Rézbong Kiadó, 2018. 198.

Ewa Thomson *Imperial Knowledge: Russian Literature and Colonialism* (2000) című munkájának¹ megjelenése óta heves vita robbant ki a lengyel irodalmárok köreiben, amely polémia mindamellett, hogy a mai napig is tart, időközben igen ambiciózus vállalkozássá nőtte ki magát. Az eszmecsere fő vonala alapvetően abból a kérdésből indult ki, hogy a lengyel irodalomnak és vele összefüggésben a lengyel történelemnek Oroszországhoz fűződő kapcsolata alapján az elmúlt bő kétszáz évet értelmezhetjük-e a klasszikus gyarmattartó és gyarmata közötti viszonyoknak vagy sem. Hasonlíthatjuk-e Nagy Britannia és gyarmatai összeköttetését Oroszország és Lengyelország 19–20. századi kapcsolatához (kolonializmus) vagy egy, a gyarmattól eltérő speciális viszonyról (függőség) kellene inkább beszélnünk? A kérdés azonban sokkal bonyolultabb, mint amilyenek első pillantásra tűnik. Ezzel kapcsolatban már az is elég, ha csak arra gondolunk, hogy hasonló viszony nemcsak Lengyelország és Oroszország, hanem több más európai ország esetében is kibontakozott ebben az időszakban. Nem is beszélve arról, hogy a litván vagy az ukrán területek vonatkozásában a Lengyel Királyságot is hasonló „gyarmatosító” pozícióban találjuk a 17–18. század során. Ezért is dicsérendő az a biztos kézzel végzett szerkesztői munka, amelynek köszönhetően a kötetben szereplő tizenkét válogatott tanulmányban nemcsak ezen vita főbb kérdéseit sikerült megfogni, hanem a részletkérdésekbe is betekintést nyerhetünk. Tesszük mindezt úgy, hogy a szerkesztők tudatosan nem foglalnak állást a különböző vitás kérdésekben, így a döntés jogát ránk bízák.

Maga a kötet a fentebb említett Ewa Thomson két tanulmányával indul, amely írások átfogóbb jellegük miatt mintegy bevezetőül szolgálnak, így a bennük megfogalmazott gondolatokra érdemes részletesebben is kitérni. Véleménye szerint a 18. században Lengyelország felosztásával az általa találóan „nem germán Közép-Európának” nevezett régióban befejeződött a térség kolonizációja, amit olyan államok (Oroszország, Poroszország, Ausztria, Oszmán Birodalom) hajtottak végre, amelyek kimaradtak az „Újvilág” meghódításából. A nevezett idősakra viszont Lengyelország mellett már több más ország (így például Horvátország, Bulgária, Szerbia, Csehország) is régóta hasonló helyzetben volt. Ez a szituáció pedig több

¹ 2015-ben magyarul is megjelent *A birodalom trubadúrjai: Az orosz irodalom és a kolonializmus* címmel.

ponton azonosságot mutat az első és a harmadik világ kapcsolatával, így Thomson alapvetően elutasítja az említett állapot függőségi viszonyként való értelmezését, felhívva a figyelmet arra, hogy a két viszony semmiben nem tér el egymástól, nem is beszélve az írek és Anglia kapcsolatáról, ami szintén hasonló módon értelmezhető. Mindemellett igen figyelemreméltó azon megjegyzése, hogy ebben a helyzetben a kolonizálók (itt elsősorban Oroszországról, illetve később a Szovjetunióról van szó) teljesen háttérbe szorítják a kolonizált területeket a nemzetközi diskurzusban, ennek köszönhetően pedig a kolonizáltokról alkotott nemzetközi kép elsősorban a kolonizáló véleményét tükrözi. Ez a jelenség napjainkban is tart, lévén, hogy a kolonizált államoknak nemcsak ezzel a kieséssel kell megbirkózniuk, de saját elvesztett önbizalmukat is vissza kell nyerniük, amely a több évszázados másodrangú szerepből ered. Így magyarázható továbbá, hogy a kolonizáltak hangja sokkal kevésbé hallható mind a politikai, mind a tudományos élet színpadán. Ebből a szempontból tehát Közép- és Nyugat-Európa viszonya sem olyan problémamentes, mint amilyennek első pillantásra tűnik. A téma fonalát pedig Thomsonhoz visszatérve más-más aspektusból a kötetben szereplő többi szerző is felveszi.

Véleményem szerint a kötetnek – a témától függetlenül – az egyik legfontosabb mondanivalója, hogy ideje egy olyan témát feldolgozni, amely Közép- és Kelet-Európa népeit egymással folytatott beszélgetésre sarkalhatja egy mindannyiunkat érintő tragikus témában, az elnyomás élményében. Még akkor is, ha az egyes népek az adott eseményeket más és más formában élték meg, így pedig a vita elkerülhetetlen. Ugyanakkor a téma vizsgálata nemcsak a közös tragédia feldolgozásában, hanem az adott nép mentalitására gyakorolt hatásainak megértésében is sokat segíthet, így mai világunkban sem elhanyagolható haszonnal járna. Mindemellett szintén hozzátehetjük, hogy nemcsak a „gyarmatosítottak”, hanem a „gyarmatosítók” szempontjából is lehetőség nyílik ezeknek a kutatásoknak az elvégzésére (posztimperializmus) és az előbbiekkal való szembeállítására, amely nézőpont a mindkét világot megélt népekkel még inkább színesíthető. Mivel ahogy Ryszard Nycz fogalmaz:

„képesnek kell lennünk arra, hogy egy külső nézőpontból lássuk magunkat, a látoányt pedig mérjük össze a bennünk kialakult belső képpel. Meg vagyok győződve arról, hogy csak ez az egyszerű, bár talán nehezen kivitelezhető eljárásnak köszönhetően az egyének és közösségek érdekében álló napi szükségletté válik a kultúrák közti kapcsolatok, találkozások és dialógusok szélesítése.” (47.)

A posztkolonialista szemléletű kutatásnak ezen felül egy másik előnye a szélesebb nemzetközi párbeszédbe való bekapcsolódás lehetősége is; ennek a megvalósítása azonban nem problémamentes. Számos tudományág képviselői tapasztalhatják, hogy a közép-európai (elsősorban humán) tudományos élet eredményei – noha érzékelhető javulás ebben a tekintetben – igen nehézkesen kapcsolódnak be a nemzetközi vérkeringésbe, és ennek nem feltétlenül csak nyelvi okai vannak. Ez az érzés, illetve az érzés okai a kötet több tanulmányában előkerülnek, mégis a vizsgálatnak egy tágabb régiót érintő témája miatt további területek bevonásával nagyobb sikerrel kecsegtetnének. Ezt jól mutatja, hogy a posztkolonialista kutatások már Ukrajnában (Mikola Rjabcsuk) és Fehéroroszában (Ihar Babkou) is megkezdődtek. A vállalkozás fentebb említett ambiciózus voltát pedig a nemzetközi keretek mellett az is mutatja,

hogy a tanulmányok szerzői az irodalomelmélet mellett számos más diszciplína, így például a történelem, a szociológia vagy a pszichológia képviselőinek a munkába való becsatlakozását remélik.

Önmagában nézve azonban a kötetet, nem mehetünk el annak hiányosságai mellett sem, noha ezek a problémák a tanulmányok tartalmát és nem a kötet szerkesztését érintik. Így például éles szemű észrevételei elismerése mellett nem kerülheti el figyelmünket, hogy Thomson több esetben hiába beszél közép-európai kontextusban, meglátásai mégis elsősorban Lengyelországra és Oroszországra vonatkoznak. Csak akkor veszi számításba a régió egyes államainak helyzetét, ha az ott tapasztaltak az általa megfogalmazott elképzelésbe beleillenek, gondolok itt például a versailles-i béke közép-európai megítélésére (17–18.), de a felosztott Lengyelország egyes (nem csak orosz) területein időközben bekövetkezett változásokra is. Ez a fajta kettősség máshol is tetten érhető, az egyik legszembevetőbb módon pedig akkor nyilvánul meg, amikor az egyik szerző anakronisztikus módon az Osztrák–Magyar Monarchiát nevezi meg Lengyelország egyik 18. századi felosztójának. Ezek a pontatlanságok és egyoldalúságok viszont a fentebb említett interdiszciplináris és nemzetközi megközelítéssel orvosolhatók.

A kötet nagy előnye tehát, hogy nemcsak egy igen aktuális (és nemcsak lengyel vonatkozású) irodalomelméleti vitába enged bepillantást magyar nyelven, hanem egy nemzetközi érdekeltségű témát mutat be több irányból. Forgatása pedig más diszciplínák művelőinek is hasznos ismeretekkel szolgálhat, függetlenül attól, hogy az adott tudományágon belül ez a kolonialista megközelítési mód korábban mennyire érvényesült. A tanulmányokban szereplő tematikai és módszertani sokszínűségnek köszönhetően ugyanis minden bizonnyal rájuk is inspirálóan fog hatni.

Szokola László